Data przesłania tekstu: 5 IX 2016 r.

Data przyjęcia tekstu do druku: 12 XI 2016 r.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2016.018>

**Adam Grzegorz Dąbrowski, *Kancelaria Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie w latach 1918–1939*,
Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych w Warszawie,
Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Warszawa 2015, ss. 344**

Stan badań nad dziejami kancelarii w okresie II Rzeczypospolitej uzupełniła niedawno publikacja autorstwa Adama Grzegorza Dąbrowskiego, pracownika Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Powstała ona na podstawie jego rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Historycznym Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Puławach, której promotorem był prof. dr hab. Edward Kołodziej.

O doniosłości tematu podjętego przez autora przesądza kilka czynników. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych było dużym urzędem, obsługującym organ administracji o rozległych rzeczowo kompetencjach, dotyczących wielu ważnych dziedzin życia II Rzeczypospolitej. Bliższe poznanie organizacji jego obsługi kancelaryjnej istotnie poszerza wiedzę o funkcjonowaniu ówczesnej administracji. Ponadto Ministerstwo wywierało wpływ na kancelarię innych instytucji, w szczególności urzędów wojewódzkich i starostw, wdrażając w nich rozwiązania korespondujące z własnymi koncepcjami i doświadczeniami. Oddziaływało też bardziej pośrednio, zapewne wykraczając przy tym poza strukturę administracji zespolonej, choćby będąc pewnym wzorem do naśladowania, czy też poprzez publikacje fachowe autorstwa swych pracowników. Wreszcie należy mieć na uwadze duże znaczenie spuścizny archiwalnej Ministerstwa jako źródła do badań nad II Rzeczypospolitą i nadal w pewnym zakresie dla zaspokajania potrzeb praktycznych. Rozpoznanie kontekstu narastania zachowania w archiwum dokumentacji niewątpliwie ułatwi wykorzystywanie jej walorów informacyjnych.

Tekst książki został podzielony na sześć rozdziałów. Pierwszy z nich poświęcono organizacji i kompetencjom Ministerstwa. W następnych czterech omówiono funkcjonowanie kancelarii w kolejnych przedziałach czasowych. Wreszcie w rozdziale szóstym zawarto charakterystykę zespołu archiwalnego powstałego w wyniku działania bada-

nej kancelarii. Całość uzupełnia wykaz skrótów, wstęp, zakończenie, bibliografia, wykaz tabel, zestawień, schematów, rysunków oraz załączniki w postaci reprodukcji archiwaliów.

W katalogu źródeł, na których oparta jest praca, naczelne miejsce zajmują archiwalia. Przede wszystkim została wykorzystana zawartość zespołu archiwalnego Ministerstwa z zasobu AAN, a także registratura własna tegoż archiwum. Uzupełniły to akty normatywne oraz literatura fachowa pochodząca z badanego okresu.

W kolejnych podrozdziałach rozdziału pierwszego najpierw przedstawiono w dużym skrócie podstawy prawne organizacji i działalności organów administracji centralnej (w praktyce ministerstw), następnie strukturę organizacyjną MSW (zamieszczając wyliczenia jego komórek organizacyjnych), a w końcu kompetencje merytoryczne obsługiwane przez nie organu. Być może zamiana miejscami dwóch ostatnich wymienionych podrozdziałów mogłaby uczynić całe omówienie nieco przystępniejszym, gdyż struktura wewnętrzna urzędu wynika na ogół z całokształtu zadań powierzonych organowi przezeń obsługiwanemu. Ponadto kompetencje ministra zostały przedstawione w układzie kolejno obowiązujących normatywów organizacyjnych jako katalogi zadań poszczególnych komórek organizacyjnych urzędu. Pomijając pewne powtórzenia w stosunku do podrozdziału wcześniejszego, utrudniło to syntetyczne ukazanie kompetencji rzeczowych ministra spraw wewnętrznych w całym okresie jego funkcjonowania i najważniejszych zmian w ich zakresie.

Rozdział pierwszy zamyka przedstawienie kadry urzędniczej. Ograniczenia dostępnej podstawy źródłowej nie pozwoliły na bardziej szczegółowe scharakteryzowanie personelu kancelaryjnego *sensu stricto* oraz osób kierujących obsługą kancelaryjną, zmuszając autora do prezentacji danych dość ogólnych (np. w zakresie wykształcenia czy doświadczenia zawodowego).

Zasadnicza część pracy poświęcona opisowi kancelarii i narastania registratury podzielona jest chronologicznie na cztery rozdziały, odnoszące się do okresów: 1918–1920, 1921–1927, 1928–1931 i 1932–1939. Dokonana periodyzacja nawiązuje do zmian uregulowań mających zasadnicze znaczenie dla organizacji obsługi kancelaryjnej Ministerstwa. Autor bardzo słusznie zauważył (s. 17), że lata 1928–1931 wyznaczają okres prób odejścia od klasycznego systemu dziennikowego, bardzo istotny jako pewnego rodzaju wstęp do reformy kancelaryjnej lat 30. Tym samym zasadnie zrezygnował z obecnego w dotychczasowym piśmiennictwie podkreślenia dychotomicznego podziału dziejów kancelarii II Rzeczypospolitej, opartego na cezurze 1931 r.

Każdy z rozdziałów od drugiego do piątego składa się z podrozdziałów dotyczących organizacji pracy kancelaryjnej, obiegu pism oraz tworzenia się registratury i archiwum zakładowego. Dodatkowo rozdział na temat ostatniego okresu funkcjonowania badanej kancelarii zawiera wyodrębnioną część poświęconą rzeczowym wykazom akt. Podrozdziały dotyczące organizacji pracy kancelaryjnej zawierają omówienia ak-

tów normatywnych mających znaczenie dla funkcjonowania kancelarii. W tych fragmentach tekstu wyliczono także czynności powierzane poszczególnym stanowiskom pracy. W podrozdziałach zatytułowanych „obieg pism” wskazano na kolejność czynności kancelaryjnych wynikającą z obowiązujących aktów normatywnych, sposób ich wykonywania oraz współdziałanie poszczególnych stanowisk pracy. Pewne wątpliwości budzić może klarowność podziału zagadnień pomiędzy te dwa rodzaje podrozdziałów, a pogłębiają je również pewne dysproporcje w ich objętości. W podrozdziałach traktujących o tworzeniu się registratury i o archiwum zakładowym omówiono sposób nadawania układu aktom oraz kwestie ich postaci fizycznej.

Zaletą wszystkich rozdziałów poświęconych kancelarii jest poddanie w nich analizie nie tylko instrukcji kancelaryjnych, ale także innych aktów normatywnych oraz uwzględnienie wyników oględzin dokumentacji zachowanej w archiwum. Tekst tych rozważań uzupełniają łącznie 144 rysunki odwzorowujące pieczęcie i blankiety (ich spis znajduje się na s. 312–322), schematy obiegu pism oraz zamieszczone na końcu publikacji 20 załączników (również objętych spisem na s. 323–324) w postaci reprodukcji przykładowych pism, fragmentów planów i wykazów akt oraz pomocy kancelaryjnych.

Pierwszy podrozdział rozdziału szóstego przedstawia dzieje dokumentacji wytworzonej przez Ministerstwo. W tytule tego fragmentu niezbyt fortunnie użyto określenia „resort”, które obejmuje wszystkie, także terenowe organy i jednostki organizacyjne podległe danemu ministrowi. Wyliczono tu materiały przekazane do zasobu AAN do 1939 r. oraz omówiono losy registratury i archiwaliów Ministerstwa w czasie II wojny światowej (wraz ze wskazaniem archiwaliów zniszczonych) tudzież długi proces gromadzenia tych materiałów przez Archiwum aż po 2011 r.

W drugim podrozdziale przedstawiono prace porządkowe wykonane w AAN oraz opisano zawartość znajdującej się w jego zasobie zespołu archiwalnego nr 9 „Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie”. Wraz z treścią rozdziału pierwszego oraz podrozdziału poprzedniego stanowi to kompleksowy opis zawartości tego bardzo ważnego dla poznania okresu II Rzeczypospolitej zespołu archiwalnego. Jest to narzędzie nader przydatne do prowadzenia kwerend archiwalnych opartych na znajomości dziejów zespołu i ustroju jego twórcy. Uzupełnieniem jest ostatni podrozdział szóstego rozdziału, w którym zwrócono uwagę na obszary tematyczne, których zawartość zespołu dotyczy, oraz na niektóre jego składniki.

Reasumując, omówiona publikacja stanowi ważny wkład w rozwój badań nad kancelarią administracji publicznej II Rzeczypospolitej. Dzięki niej monograficznego ujęcia doczekała się obsługa kancelaryjna urzędu ministerialnego i to jednego z najważniejszych w ówczesnej strukturze aparatu państwowego. Książka ma też niezaprzeczalne walory jako narzędzie warsztatowe dla historyków zajmujących się wieloma aspektami

okresu 1918–1939. Praca jest spójna koncepcyjnie i może stanowić inspirację dla osób podejmujących badania nad funkcjonowanie kancelarii w dwudziestowiecznych strukturach biurokratycznych.

Marek Konstankiewicz

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

mkonstan@hektor.umcs.lublin.pl